



ISBN: 978-960-9529-05-1

Θέατρο & παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση: Ουτοπία ή Αναγκαιότητα;

Theatre/Drama & Performing Arts in Education: Utopia or Necessity?

Επιμέλεια: Μπέττυ Γιαννούλη, Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης
Edited by Betty Giannouli, Marios Koukounaras-Liagkis

Αθήνα, 2019



Σεβασμός στην ιστορία του άλλου

Αριστέα Σταφυλαράκη, Χάρης Κρεμμύδας



Το άρθρο αυτό είναι προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr
Εκδότης: **Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση**
Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και προσωπική μελέτη. Κάθε αναφορά στο άρθρο ή σε μέρος του άρθρου μπορεί να γίνει με παραπομπή στην παρούσα έκδοση.

Σεβασμός στην ιστορία του άλλου

Αριστέα Σταφυλαράκη, Χάρης Κρεμμύδας

Περίληψη

Στο εργαστήριο αυτό διερευνήθηκε το πώς εμείς οι ίδιοι αφηγούμαστε, φιλτράρουμε, αποκρυπτογραφούμε και στη συνέχεια αναπαράγουμε μια προσωπική ιστορία που ακούσαμε. Με μια σειρά στοχευμένων ασκήσεων, είδαμε αν τα μέλη της ομάδας ήταν, πρώτον, όντως διατεθειμένα να μοιραστούν κάτι προσωπικό και, δεύτερον, αν μπορούν να αφήσουν την ιστορία τους να γίνει ιστορία κάποιου άλλου. Σκοπός ήταν να αναλογιστούμε πόσο συχνά στην καθημερινότητά μας βγάζουμε εύκολα συμπεράσματα και κατηγοριοποιούμε ανθρώπους, χωρίς να ξέρουμε την πραγματικότητα που κρύβεται πίσω από αυτούς. Με την ολοκλήρωση του εργαστηρίου, προτείναμε ουσιαστικά έναν τρόπο ευαισθητοποίησης πάνω στη σημασία της αποδοχής της διαφορετικότητας, της υπομονής και την αυτοκριτικής.

Λέξεις-κλειδιά: *αφηγούμαι, ιστορία, εμπειρία, αυτοκριτική, ταξίδι.*

1. Εισαγωγή

Όλοι κρύβουμε μέσα μας μια ιστορία που μας στιγμάτισε κάποια στιγμή στη ζωή μας. Καταστάσεις αναπάντεχες, ανατροπές, απίθανες ανακαλύψεις, γεγονότα που μας συνέβησαν, μας διατάραξαν την καθημερινότητα και άλλαξαν την κοσμοθερία μας. Είτε είσαι ενήλικας είτε είσαι παιδί, η ζωή δεν σταματάει να σε εκπλήσσει. Όλοι έχουν κάτι σημαντικό να αφηγηθούν.

«Μην προσπαθείς να ερμηνεύσεις, προσπάθησε να ακούσεις» είναι μία από τις βασικές μας αρχές. Οι γρήγοροι ρυθμοί της καθημερινότητας μας έχουν βάλει σε μια διαδικασία αυτόματης κατηγοριοποίησης των ανθρώπων γύρω μας, με σκοπό να γλιτώσουμε χρόνο από μια πραγματική συναναστροφή μαζί τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να βάζουμε ταμπέλες στους άλλους, οδηγούμενοι από βιαστικά συμπεράσματα, που πολλές φορές μπορεί να είναι τελείως αβάσιμα. Χρησιμοποιούμε δηλαδή χαρακτηρισμούς χωρίς να γνωρίζουμε πραγματικά τον άλλο, χωρίς να γνωρίζουμε την ιστορία του. Αυτή η παρατήρηση ήταν και η αφορμή για τη σύλληψη αυτού του εργαστηρίου. Πώς δηλαδή θα μπορούσε να αποφευχθεί αυτό το φαινόμενο και να δούμε τον «άλλο» με μεγαλύτερη επιείκεια και κατανόηση.

2. Μεθοδολογία

Στον σχεδιασμό του εργαστηρίου βασιστήκαμε στις αρχές του storytelling. Το storytelling είναι η διαδραστική τέχνη που χρησιμοποιεί τον λόγο και το σώμα για να αποκαλύψει στοιχεία και εικόνες μιας ιστορίας πυροδοτώντας τη φαντασία του ακροατή. Είναι μια τεχνική που βρίσκει εφαρμογή σε όλες τις μορφές θεάτρου, δεδομένου ότι ουσιαστικά μιλάμε για τεχνικές αφήγησης. Έχοντας εφαρμόσει αυτή την τεχνική σε παραστάσεις που δημιουργήσαμε οι ίδιοι, παρατηρήσαμε ότι η αφήγηση μιας προσωπικής ιστορίας προκαλεί πάντα το ενδιαφέρον και την περιέργεια του θεατή/ακροατή. Πάνω σε αυτή την παρατήρηση δημιουργήθηκε ο προβληματισμός: Μήπως τελικά όταν καταφέρεις να επικοινωνήσεις μια προσωπική ιστορία μπορείς ταυτόχρονα να γίνεις και καλύτερος ακροατής, δηλαδή πιο ανοιχτός και πιο δεκτικός σε καινούργια ερεθίσματα;

3. Στόχοι

Στόχος του εργαστηρίου ήταν να δουν οι συμμετέχοντες τους εαυτούς τους σε πρώτη φάση ως ακροατές/αποδέκτες και σε δεύτερη φάση ως πάσχοντες/φέροντες ενός δυνατού συναισθήματος. Έτσι λοιπόν, αναθέτοντάς τους να επινοήσουν ένα παραμύθι, μια μικρή ιστορία, θα έβλεπαν τη δυσκολία τού να ακολουθήσεις αυτό που έχει προτείνει ο άλλος, μιας και αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι να προστίθενται ολοένα καινούργιες ευφάνταστες πληροφορίες. Αυτό άπτεται της αρχικής μας διατύπωσης, ότι δηλαδή δίνουμε ελάχιστο χώρο στον άλλο να υπάρξει όταν την ίδια στιγμή προτιμάμε να εκφέρουμε άποψη και μετά να ακούσουμε.

Στη συνέχεια, εκμαιεύοντας μια προσωπική ιστορία από τους συμμετέχοντες και ζωντανεύοντάς τη με πολλαπλές αφηγήσεις, θέλαμε να αναπαράγουμε αυτό που επίσης κάνουμε καθημερινά, είτε εν είδει σχολιασμού είτε προσπαθώντας να θυμηθούμε κάτι που ακούσαμε και μας έκανε εντύπωση. Στη δική μας περίπτωση όμως, θα είχαμε την ευκαιρία να δούμε πώς γίνεται αυτό βήμα βήμα. Με αυτό τον τρόπο, θα δημιουργούσαμε ένα κλίμα γόνιμης κριτικής και αυτοκριτικής. Αυτός είναι και ο απώτερος ουσιαστικά στόχος: η διδαχή της αυτοκριτικής μέσα από προσωπικά βιώματα που ο καθένας επιλέγει να μοιραστεί και πάντα στον βαθμό που θέλει. Χωρίς να έχουμε ουσιαστική διδακτική εμπειρία μιας σχολικής τάξης, θεωρήσαμε ότι αν αυτό είχε αποτέλεσμα στο εν λόγω εργαστήριο είναι κάτι που θα μπορούσε να εμπνεύσει τους εκπαιδευτικούς και να το εφαρμόσουν σε μια ομάδα παιδιών ή εφήβων.

4. Περιεχόμενο εργαστηρίου

Η εμπειρία που έχουμε ως ηθοποιοί μάς οδήγησε αναπόφευκτα σε τεχνικές καθαρά θεατρικές. Δομήσαμε το περιεχόμενο του εργαστηρίου όπως θα κάναμε σε έναν καθοδηγούμενο αυτοσχεδιασμό. Πρώτα όμως έπρεπε να γνωριστούν τα μέλη μεταξύ τους και να αποκτήσουν την απαραίτητη οικειότητα. Έτσι αρχικά έγιναν κάποια παιχνίδια γνωριμίας και ύστερα περάσαμε στην εξάσκηση της φαντασίας. Τα μέλη είχαν μπροστά τους πέντε αντικείμενα: μία κρεμάστρα, μία λαβίδα φαγητού, ένα βιβλίο, ένα σεντόνι και ένα πακέτο επιτραπέζια χαρτομάντιλα. Τα αντικείμενα θελήσαμε να είναι καθημερινά πράγματα, έτσι ώστε να είναι εύκολα αναγνωρίσιμα, εξασφαλίζοντας ότι δεν θα χρησιμοποιηθούν με τη γνωστή τους ιδιότητα. Το ζητούμενο λοιπόν ήταν τα μέλη, με όποια σειρά ήθελαν, να παρουσιάσουν κάποιο από τα αντικείμενα ως κάτι άλλο από αυτό που είναι, με στόχο να πείσουν τους υπόλοιπους για τη χρηστικότητα τους, αναλαμβάνοντας ουσιαστικά τον ρόλο του πωλητή.

Η άσκηση αυτή εξελίχθηκε με την παρέμβασή μας σε παρουσίαση άλλων ατόμων της ομάδας αντί για τα αντικείμενα. Σε αυτή την περίπτωση, ο «πωλητής» έπρεπε να παρουσιάσει το μέλος της ομάδας προσδίδοντάς του μια φανταστική ιδιότητα, που, αντίστοιχα με πριν, έπρεπε να πείσει τους υπόλοιπους να τον προσλάβουν για την παροχή των υπηρεσιών του. Με αυτό τον τρόπο, τα μέλη της ομάδας έμπαιναν σε μια διαδικασία να προσδώσουν υποθετικές ιδιότητες στα άλλα πρόσωπα, αντλώντας στοιχεία από την ελάχιστη ώρα που γνωρίζονταν και από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους.

Στη συνέχεια, εξηγήσαμε στην ομάδα τον ορισμό του storytelling και ποιος είναι ο τρόπος αφήγησης που κρατάει το ενδιαφέρον του ακροατή/θεατή. Η τεχνική του storytelling συναντάται σε όλα τα είδη τέχνης και δίνοντας παραδείγματα από γνωστά παραμύθια, μύθους, ακόμη και διάσημες ταινίες, αποδείξαμε ότι πίσω από μια καλογραμμένη ιστορία κρύβεται στην πραγματικότητα ο ίδιος σκελετός.

Κατόπιν θελήσαμε να εφαρμόσουμε την τεχνική αυτή στο παιχνίδι «καρουζέλ». Σε αυτό το παιχνίδι τα μέλη κάθονται σε κύκλο και σκοπός είναι να επινοήσουν όλοι μαζί μια ιστορία, συμπληρώνοντας ο ένας τα λεγόμενα του άλλου. Ο πρώτος ξεκινάει με το «Μια φορά και ένα καιρό» και συμπληρώνει τη φράση όπως νομίζει. Ο επόμενος επαναλαμβάνει την πρόταση του προηγούμενου και συνεχίζει με μια νέα πρόταση κ.ο.κ. Η δυσκολία της άσκησης έγκειται στο ότι πρέπει να είσαι πολύ προσεκτικός με όσα έχουν ειπωθεί, έτσι ώστε να μη δίνονται καινούργιες πληροφορίες που δεν προλαβαίνουν να αξιοποιηθούν. Η άσκηση αυτή έγινε δύο φορές, επισημαίνοντας τη δεύτερη φορά να δοθεί έμφαση στα σημεία που προωθούν την εξέλιξη της ιστορίας, αλλά και στο κεντρικό γεγονός που την πυροδοτεί.

Έπειτα από μια σύντομη συζήτηση εντυπώσεων πάνω σε αυτή την εμπειρία, προχωρήσαμε στο κύριο μέρος του εργαστηρίου. Δόθηκαν σε όλα τα μέλη της ομάδας έντυπα που ανέγραφαν τη φράση «Η στιγμή που τα έχασα ήταν όταν...» και ο καθένας έπαιρνε πέντε λεπτά για να συμπληρώσει τη φράση γραπτά. Κατόπιν τα μέλη διάβασαν δυνατά το δικό τους χαρτάκι και ύστερα χωρίστηκαν σε τρεις υποομάδες. Η κάθε υποομάδα δούλεψε χωριστά. Τα έντυπα καθεμιάς διπλώθηκαν και έγινε μια μικρή κληρωτίδα, έτσι ώστε να επιλεγεί στην τύχη μία από τις προσωπικές στιγμές. Η στιγμή που κληρώθηκε έπρεπε να αναπτυχθεί από τον συγγραφέα της. Έτσι είχαμε τρεις ιστορίες που αφηγούνταν παράλληλα, με κεντρικό σημείο τη στιγμή που ήταν καταγεγραμμένη. Σκοπός ήταν να έχουν τα μέλη των υποομάδων όσο περισσότερες

πληροφορίες μπορούσαν παίρνοντας απαντήσεις στις δημοσιογραφικές ερωτήσεις: «Ποιος, πού, τι, πώς, γιατί, πότε». Όταν ολοκλήρωσαν τη συλλογή πληροφοριών, οι αφηγητές/συγγραφείς άφησαν τις ομάδες τους και τους ζητήθηκε να γράψουν ολοκληρωμένη αυτή την ιστορία, όπως θα έκανε ένας δημοσιογράφος ή όπως αν έγραφαν ένα γράμμα σε κάποιο αγαπημένο πρόσωπο ή ως συγγραφείς ενός μυθιστορήματος. Είχαν ελευθερία στην επιλογή τους, αρκεί να είχαν ξεκάθαρο αποδέκτη.

Έτσι λοιπόν καταλήξαμε να έχουμε δύο διαφορετικών ταχυτήτων ιστορίες εν εξελίξει. Από τη μια είχαμε αυτούς που βίωσαν τη στιγμή, την αφηγήθηκαν στην ομάδα τους και τώρα την κατέγραφαν, και από την άλλη τις ομάδες που δούλευαν η καθεμιά πάνω στην αναπαράσταση της ιστορίας που τους είχε αφηγηθεί. Μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα οι τρεις συγγραφείς είχαν ολοκληρώσει το έργο τους και οι τρεις ομάδες ήταν έτοιμες να παρουσιάσουν τις ιστορίες τους. Οι ομάδες παρουσίασαν διαδοχικά με όποιο τρόπο ήθελαν (παγωμένες εικόνες, δραματοποίηση προσώπων, αφήγηση) τις ιστορίες και ύστερα οι συγγραφείς διάβασαν τα κείμενά τους δυνατά. Έτσι είχαμε την ευκαιρία να δούμε διαφορετικές οπτικές της ίδιας ιστορίας, να συζητήσουμε τι μας έκανε εντύπωση ανάμεσα στις δύο διαφορετικές εκδοχές και πώς λειτούργησε ο καθένας δουλεύοντας για το αποτέλεσμα.

5. Συμπεράσματα

Κάθε άσκηση που διεξήχθη στο συγκεκριμένο εργαστήριο συνέβαλε στο να χτιστεί με αργό και σταθερό ρυθμό το τελικό αποτέλεσμα, που σχετιζόταν με την κατασκευή προσωπικών ιστοριών. Σκόπιμη κρίνεται μια αναδρομή, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη τα συμπεράσματα που εξήχθησαν κατά τη διάρκεια όλων των σταδίων της διαδικασίας. Αρχικά, οι ασκήσεις γνωριμίας βοήθησαν να εγκαθιδρυθεί κλίμα συνεργασίας/ομαδικότητας, έτσι ώστε οι συμμετέχοντες να νιώσουν άνετα και να μπορέσουν σιγά σιγά να απαλλαγούν από την ντροπή αλλά και τη συστολή, που θα αποτελούσε σίγουρα τροχοπέδη για τη διαδικασία. Γρήγορα κατακτήθηκε το αίσθημα της οικειότητας, με τη βοήθεια του χιούμορ, της ασφάλειας, αλλά και με την τοποθέτηση ευδιάκριτων ορίων. Ο αλληλοσεβασμός, σε συνδυασμό με τα προηγούμενα, έθεσαν βάσεις για την εγκαθίδρυση συγκεκριμένου κώδικα επικοινωνίας. Επίσης, το χιούμορ λειτούργησε ως αποσυμφορητικός μηχανισμός για το άγχος και το στρες της πρώτης γνωριμίας. Ακολούθως, τα όρια, όπως η γνωστοποίηση των κανόνων του κύκλου, η αποδοχή στις αυτοσχεδιαστικές/υποκριτικές επιλογές του συμπαίκτη, ο κατά το δυνατόν περιορισμός της κριτικής που βασίζεται στο προσωπικό γούστο και η ενθάρρυνση της ελευθερίας έκφρασης απόψεων, οι οποίες είχαν να κάνουν με τη λειτουργικότητα της διαδικασίας και της ομάδας, βοήθησαν στην ανάπτυξη μιας αίσθησης ασφάλειας και εμπιστοσύνης μεταξύ των συμμετεχόντων, η οποία αντικατοπτρίστηκε στις επόμενες δραστηριότητες.

Ακολούθως, στις ασκήσεις παρουσίασης αντικειμένων αλλά και ανθρώπινου δυναμικού, παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες γίνονταν ολοένα και πιο εξωστρεφείς όσο η διαδικασία εξελισσόταν, ενώ η φαντασία τους αφηνόταν κλιμακωτά όλο και πιο ελεύθερη, με τα εκφραστικά μέσα να αποκτούν μεγαλύτερο εύρος. Κάτι τέτοιο δημιούργησε ένα εξαιρετικά πρόσφορο έδαφος για την κατασκευή ιστοριών, αφού με σταθερό ρυθμό ισχυροποιήθηκε ένας ξεχωριστός κώδικας επικοινωνίας, που γεννούσε υλικό έμπνευσης για τη συνέχεια του εργαστηρίου. Έπειτα, αφού γνωστοποιήθηκε η θεωρία του storytelling, εξερευνήθηκαν ενδελεχώς τα στάδιά του, με τους συμμετέχοντες να κάνουν ερωτήσεις που αφορούσαν τη σημασία κάθε σταδίου.

Το αποτέλεσμα ήταν τα μέλη της ομάδας να καταλάβουν ότι αυτός που λέει μια ιστορία (πομπός) γίνεται ενδιαφέρων όταν δίνει μεγαλύτερη σημασία / όταν τονίζει συγκεκριμένα στάδια της ιστορίας, ανάλογα με την ανάγνωση που επιθυμεί να προσδώσει. Για την καλύτερη κατανόηση του παραπάνω βοήθησε η άσκηση «καρουζέλ», όπου τα μέλη της ομάδας είχαν την ευκαιρία να κατανοήσουν και να κάνουν πράξη τη θεωρία. Πολλές φορές έγιναν λάθη, που κυρίως είχαν να κάνουν με την επιθυμία των συμμετεχόντων να καταστήσουν τους εαυτούς τους ενδιαφέροντες, κάνοντας χρήση εξωγενών παραγόντων και ξεχνώντας τη δυναμική της συνεργασίας, αλλά και τη σημασία της δομής των σταδίων της εκάστοτε ιστορίας.

Στη συνέχεια, τα μέλη της ομάδας πήραν στα χέρια τους τα έντυπα με τη φράση «Η στιγμή που τα έχασα ήταν όταν...», μια φράση που γεννήθηκε στην προσπάθειά μας να βρούμε με ποιο τρόπο έρχεται αβίαστα στη μνήμη μας ένα έντονο συναίσθημα που έχει προκληθεί από ένα γεγονός (έχοντας δουλέψει με αντίστοιχο τρόπο στη Δραματική Σχολή του Ωδείου Αθηνών, ανατρέξαμε στην μνήμη μας την ώρα του μαθήματος της δραματολογίας με τη θεατρολόγο Τζωρτζίνα Κακουδάκη). Μας εντυπωσίασε το γεγονός ότι όλα τα μέλη συμπλήρωσαν αμέσως το χαρτί με στιγμές που φάνηκε να είναι όντως πολύ δυνατές για τον καθένα προσωπικά, πετυχαίνοντας έτσι να μας εξάψουν την περιέργεια για περισσότερες λεπτομέρειες. Λόγω του περιορισμένου χρόνου, θα έπρεπε να γίνει μια επιλογή από αυτές και όχι η ανάπτυξη όλων, όπως θα ήταν το ευτυχέστερο. Έτσι έγινε επιλογή μέσω κληρωτίδας. Την ίδια στιγμή η ομάδα χωρίστηκε σε τρεις

υποομάδες με σκοπό να συμβεί το θεατρικό κομμάτι του εργαστηρίου, δηλαδή να αυτοσχεδιάσουν μια παρουσίαση. Τα στοιχεία της παρουσίασης τα λάμβαναν από τον συγγραφέα της «στιγμής» που προέκυψε από την κληρωτίδα. Εδώ θεωρήθηκε ότι στην περίπτωση που υπήρχε αμηχανία διήγησης του γεγονότος, τα μέλη της υποομάδας θα ακολουθούσαν κάποιες ερωτήσεις. Έγινε επιλογή δημοσιογραφικού τύπου ερωτήσεων, γιατί είναι οι πιο απλές και δεν χρειάζονται εξηγήσεις που εμπλέκουν πολλές προσωπικές λεπτομέρειες, τις οποίες ενδεχομένως να μην ήθελαν οι αφηγητές να μοιραστούν. Άλλωστε, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μας ενδιέφερε η αντικειμενική ακρίβεια, αλλά ο τρόπος με τον οποίο μεταδίδονταν και προσλαμβάνονταν οι πληροφορίες.

Κατόπιν, βάζοντας τους αρχικούς πομπούς της ιστορίας να τη γράψουν έχοντας στο μυαλό τους έναν φανταστικό αποδέκτη, θέλαμε να δούμε αν εμείς οι ίδιοι φιλτράρουμε την ιστορία μας επηρεαζόμενοι κάθε φορά από τις δεδομένες συνθήκες. Πράγμα που όντως συνέβη: Ένα μέλος αφηγήθηκε την ιστορία βλέποντάς την από απόσταση χρόνων, άρα ήδη την είχε αξιολογήσει παρουσιάζοντάς τη σαν ένα μάθημα ζωής, ενώ ένα άλλο μέλος ξανάζησε το γεγονός σαν να συνέβη πριν από λίγες μέρες. Από την άλλη πλευρά, οι παρουσιάσεις των μελών των υποομάδων είχαν χιούμορ και φαντασία. Κάποιοι συμπλήρωσαν την ιστορία με στοιχεία δικά τους, όπως πρόσωπα και συναισθήματα που δεν ήταν στην πρωταρχική αφήγηση. Άλλοι επέλεξαν ένα συμβολικό τρόπο να παρουσιάσουν την ιστορία χρησιμοποιώντας μόνο εικόνες.

Το ταξίδι των τριών ιστοριών που είχαν επιλεγεί είχε ολοκληρωθεί. Όλα τα μέλη παρατήρησαν τις διαφορές και τις ομοιότητες που είχαν οι γραπτές ιστορίες με αυτές των παρουσιάσεων. Οι παθόντες/αφηγητές βρήκαν ενδιαφέρουσες τις διαφορετικές οπτικές της ιστορίας τους, κάποια μέλη μάς αποκάλυψαν ότι ήταν συνειδητή επιλογή να προσθέσουν φανταστικά στοιχεία, ενώ άλλα ότι θεώρησαν το περιεχόμενο της ιστορίας τόσο ισχυρό, ώστε δεν χρειαζόταν να ειπωθούν όλες οι λεπτομέρειες που είχαν ακούσει. Όλα αυτά ήταν στοιχεία που μας επέτρεψαν να δούμε ότι όταν αλλάζει ο αποδέκτης ή/και η πρόθεση του ομιλητή, τότε αλλάζει και η ιστορία. Όχι το περιεχόμενο, όσο κάποια επιμέρους κομμάτια. Η ανοιχτή συζήτηση που έγινε στο τέλος του εργαστηρίου δημιούργησε προβληματισμούς για το πόσο βλέποντας μία μόνο οπτική μιας ιστορίας, είναι αυτή αρκετή για να προβεί κάποιος σε συμπεράσματα.

Τέλος, οι συμμετέχοντες –που όλοι ήταν εκπαιδευτικοί– ρωτήθηκαν από τους εμπυχωτές αν αυτό θα το έβρισκαν χρήσιμο να γίνει μέσα σε μια τάξη μαθητική και η απάντηση τους ήταν θετική. Δεν γνωρίζουμε βέβαια αν οι μαθητές θα ήταν το ίδιο πρόθυμοι και συνεργάσιμοι όπως οι συμμετέχοντες αυτού του εργαστηρίου, ευχόμαστε όμως να τους δώσαμε αρκετά ερεθίσματα και εργαλεία ώστε να μπορέσουν να μεταδώσουν το μήνυμα του σεβασμού στην ιστορία του άλλου.

Βιβλιογραφία (ενδεικτική)

- Biesenbach R., (2018). *Unleash the Power of Storytelling*. East lawn Media.
- Huang T., (2011). *6 questions that can help journalists find a focus, tell better stories*. Ανακτήθηκε από <https://www.poynter.org/reporting-editing/2011/6-questions-that-can-help-journalists-find-a-focus-tell-better-stories/>
- Landau T., Boggart A., (2004). *The Viewpoints Book: A Practical Guide to Viewpoints and Composition*. New York: Theatre Communications Group.
- Moncrieffe J., Eyben R., (2007). *The power of labeling: how people are categorized and why it matters*. London: Routledge
- Movshovitz D., (2015). *Pixar Storytelling: Rules for Effective Storytelling Based on Pixar's Greatest Films*. Movshovitz Dean.

